

الله أكبر

١٢٤٥٩٨ - ٢ - ٢٢٢٥

دانشگاه بلوچستان

تحصیلات تکمیلی

دانشکده جغرافیا و برنامه ریزی محیطی

پایان نامه کارشناسی ارشد در جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

عنوان:

نقش شهرهای کوچک در توسعه نواحی روستایی مطالعه موردی زاهدشهر در شهرستان فسا

استاد راهنما:

دکتر عیسی ابراهیم زاده

استاد مشاور:

دکتر حسن ایزدی

تحقیق و نگارش:

نجمه طیبی

موسسه مطالعات و تحقیقات علمی بزرگ
تهران

۱۳۸۸/۹/۱۸

(این پایان نامه از حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان بهره مند شده است.)

مهر ۱۳۸۸

۱۲۶۵۶۸

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان نقش شهرهای کوچک در توسعه نواحی روستایی، مطالعه موردی راهنمای شهر روستای بلوچستان فسا قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی توسط دانشجو نجمه طیبی تحت راهنمایی استاد پایان نامه دکتر عیسی ابراهیم زاده تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

نجمه طیبی

این پایان نامه ۶ واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ ۱۳۸۸/۷/۳۰ توسط هیئت داوران بررسی و درجه عالی به آن تعلق گرفت.

نام و نام خانوادگی	امضاء	تاریخ
استاد راهنما:	دکتر عیسی ابراهیم زاده	
استاد مشاور:	دکتر حسن ایزدی	
داور ۱:	دکتر اکبر کیانی	
داور ۲:	دکتر جواد بندرافشان	
نماینده تحصیلات تکمیلی:	دکتر محمد رضا پودینه	

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب نجمه طیبی تأیید می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان‌نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: نجمه طیبی

امضاء

تقدیم به:

- پدر و مادر عزیزم، که با صبر و گذشت خود برای ترقی و تعالی ام در تمام طول زندگی از هیچ کوششی فروگذار نکرده و تمام زندگی خود را مدیون زحمات آنها می دانم.
- همسر مهربانم که وجودش برایم امیدی در اوج ناامیدی هاست و انجام این رساله را مدیون تشویق، صبر و همراهی او هستم.
- خواهر عزیزم که یاور زندگی و مشوقم بوده است.

سپاسگزاری

برخود لازم می دانم بعد از اتمام این رساله از تمامی کسانی که بطور مستقیم و غیر مستقیم در انجام این رساله

راهنما، مشاور و مشوق من بوده اند، تشکرو قدردانی خود را ابراز دارم:

- از راهنمایی های بی دریغ و عالمانه استاد ارجمند دکتر عیسی ابراهیم زاده استاد راهنمای رساله نهایت سپاس و قدردانی را دارم.

- کمال تشکر و احترام به پاس زحمات مشاوره دکتر حسن ایزدی.

- از داوری منصفانه و علمی اساتید بزرگوار دکتر اکبر کینانی و دکتر جواد بذرافشان سپاسگزارم.

- باتشکر از مسئولین جهاد کشاورزی بخش شیبکوه، بهداشت و درمان، شهرداری زاهدشهر و همچنین شرکت مهندسی مشاور پارس نقش که با دراختیار گذاشتن آمار و اطلاعات مورد نیاز، بنده را در تهیه و تنظیم هرچه بهتر این رساله یاری نمودند.

- از پدر، مادر و خواهر عزیزم که در حل مشکلات زندگی من تلاش می کنند و نیز به خاطر کمک های مالی و روحی خود و تشویق های مکررشان، در راه تحصیل اینجانب، نهایت سپاسگزاری خود را ابراز می دارم.

- از همکلاسی های دوره ارشد: خانمها خداوردی لو، بهمنی و آقایان فدایی، آذرخش، شاهین، شاهوردی، محمودی، صدوقی و نیز دوستان صمیمی در دانشگاه سیستان و بلوچستان: سلیمی، صیادی، شهرکی، وحدانی و همه دوستانی که به نحوی در انجام این رساله مرا یاری نمودند، تشکر و قدردانی می نمایم.

این رساله انجام نمی شد مگر با صبر، تلاش بنده، مساعدت و یاری عزیزان و مهمتر از همه مدد خداوند بلند

مرتبه و عنایت ویژه ائمه معصومین علیهم السلام.

چکیده

بطور کلی نظر به این که در پی تحولات جمعیتی ایران در ۵ دوره سرشماری، افزایش تعداد شهرهای کوچک را شاهد بوده ایم؛ این امر ضرورت توجه به جایگاه این شهرها در شبکه شهری و نظام سلسله مراتب شهرهای کشور را بیش از پیش گوشزد می کند. شهرهای کوچک در تعامل با کوچکترین عنصر سکونتگاهی یعنی روستاها و شهرهای میانی. در تعامل با بزرگترین شهر در سطوح ملی- منطقه ای نقش مهمی را در توسعه و توازن های منطقه ای نظیر تثبیت جمعیت، فعالیت ها و سرمایه در فضای ملی کشور ایفا می کنند. در این رساله نقش های اقتصادی و جمعیتی زاهدشهر به عنوان شهر کوچک، در نواحی روستایی پیرامون خود، با استفاده از مدل های ژاکلین بوژوگاریه و ژرژشاپو، ضریب مکانی، ترسیمی طولی- عرضی ایزارد، ضریب کشش پذیری، مدل ترکیبی، مدل اشتغال پایه لائوری، مدل رتبه- اندازه و همچنین مطالعات میدانی وسیع ر بر روی خانوارهای نمونه شهر زاهدشهر و حوزه نفوذ (بخش شیبکوه) آن ها مورد پژوهش قرار گرفته است.

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل مدل ها و یافته های پرسشنامه ای، مشخص شد این شهر کوچک در کاهش مهاجرت روستاییان به شهرهای بزرگتر و تثبیت جمعیت نواحی روستایی خود نقش بسیار کمی داشته و در واقع این مرکز شهری برای جذب مهاجران بالقوه و بالفعل این نواحی در شرایط موجود فاقد توانایی لازم بوده است. لیکن این شهر با دارا بودن مراکز خدماتی نسبتاً مطلوب اداری، آموزشی، تجاری و غیره، به عنوان مرکز خرید مازاد تولیدات کشاورزی و محل ارائه خدمات مورد نیاز به ساکنین حوزه نفوذ خود، توانسته نقش موثری را ایفا نماید و می توان گفت در این زمینه نسبتاً موفق عمل کرده است.

نتایج این تحقیق نشان دهنده آن است که رشد و توسعه شهرهای کوچک نظیر زاهدشهر به طور مستقیم به شرایط اجتماعی و اقتصادی حوزه نفوذ پیرامونی وابسته است و ثبات جمعیت روستایی و تولیدات کشاورزی به واسطه کارایی خدمات در این گونه شهرهای کوچک، در حوزه پیرامونی آن ها تحت تاثیر قرار گرفته اند. از سوی دیگر توسعه شهرهای کوچک هم وابسته به توسعه و تمرکززدایی این کارکردها از نواحی شهری بزرگ و هم وابسته به توسعه حوزه نفوذ روستایی شان با یکپارچه کردن فعالیت های غیرزراعی روستایی خواهد بود.

واژگان کلیدی: شهرهای کوچک، حوزه نفوذ، خدمات رسانی، مهاجرت، توسعه روستایی، زاهدشهر

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: کلیات تحقیق.....	۱
۱-۱- مقدمه.....	۲
۲-۱- طرح و بیان مسئله.....	۴
۳-۱- فرضیات تحقیق.....	۷
۴-۱- اهداف تحقیق.....	۷
۵-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق.....	۸
۶-۱- روش و مراحل انجام تحقیق.....	۹
۷-۱- محدوده مورد بررسی.....	۱۱
۸-۱- جامعه آماری و روش انتخاب آن.....	۱۱
۹-۱- پیشینه تحقیق.....	۱۳
۱۰-۱- مشکلات و موانع تحقیق:.....	۱۹
فصل دوم: مبانی نظری و مدل های تحقیق.....	۲۱
۱-۲- نظریات و راهبردهای سازمان یابی و توسعه سکونتگاهی.....	۲۲
۱-۱-۲- نظریه مکان مرکزی.....	۲۲
۲-۱-۲- نظریه قطب رشد.....	۲۵
۳-۱-۲- نظریه مرکز- پیرامون.....	۲۶
۴-۱-۲- نظریه روستا شهری.....	۲۸
۵-۱-۲- سیستم ناحیه ای (شهری - روستایی).....	۳۱
۶-۱-۲- نظریه عملکرد شهری و توسعه روستایی.....	۳۴
۷-۱-۲- راهبرد توسعه شهرهای کوچک.....	۳۹
۲-۲- مفاهیم و ویژگی های شهرهای کوچک.....	۴۲
۱-۲-۲- تعاریف شهر و روستا.....	۴۲
۱-۱-۲-۲- روستا.....	۴۲
۲-۱-۲-۲- شهر و مفاهیم شهری.....	۴۳
۲-۲-۲- تعریف و ویژگی های شهرهای کوچک.....	۴۴
۳-۲-۲- ویژگی های شهرهای کوچک.....	۴۶
۴-۲-۲- حلقه شهر کوچک در نظام سکونتگاهی منطقه.....	۴۷
۵-۲-۲- اهمیت و جایگاه شهرهای کوچک در سلسله مراتب شهری.....	۴۸
۶-۲-۲- دلایل توجه و گرایش به سوی شهرهای کوچک.....	۴۸
۷-۲-۲- نقش سیاسی شهرهای کوچک.....	۵۰

۵۱	۳-۲-نقش شهرهای کوچک در توسعه.....
۵۵	۱-۳-۲- نقش شهرهای کوچک در توسعه ملی.....
۵۶	۲-۳-۲-نقش شهرهای کوچک در توسعه منطقه ای.....
۵۸	۳-۳-۲- نقش شهرهای کوچک در توسعه روستایی.....
۶۱	۴-۳-۲- نقش شهرهای کوچک در روابط و پیوندهای روستایی- شهری.....
۶۳	۵-۳-۲- نقش شهرهای کوچک در توسعه اقتصادی روستاهای پیرامون.....
۶۷	۶-۳-۲- شهرهای کوچک و تمرکززدایی.....
۶۸	۷-۳-۲- شهرهای کوچک و تعادل بخشی به نظام اسکان جمعیت.....
۷۰	۸-۳-۲- نقش شهرهای کوچک در کاهش مهاجرت روستایی.....
۷۱	۹-۳-۲- شهرهای کوچک و توسعه پایدار.....
۷۲	۴-۲- تجربیات در زمینه توسعه شهرهای کوچک.....
۷۳	۱-۴-۲- سابقه توجه به توسعه و تقویت شهرهای کوچک در کشورهای مختلف جهان.....
۷۳	۱-۱-۴-۲- فیلیپین.....
۷۴	۲-۱-۴-۲- ژاپن.....
۷۵	۳-۱-۴-۲- چین.....
۷۵	۴-۱-۴-۲- هند.....
۷۶	۵-۱-۴-۲- بنگلادش.....
۷۸	۲-۴-۲- سابقه توجه به شهرهای کوچک در طرح های ملی و منطقه ای (طرح های فرادست).....
۸۳	۵-۲- شرح مدل ها.....
۸۳	۱-۵-۲- مدل های اقتصادی (مدل های مبتنی بر داده های فعالیت و درآمد).....
۸۳	۱-۱-۵-۲- مدل نقش شهر ژاکلین بوژوگرنیه و ژرژشاپو.....
۸۴	۲-۱-۵-۲- ضریب مکانی.....
۸۵	۳-۱-۵-۲- مدل ترسیمی طولی - عرضی ایزارد.....
۸۶	۲-۵-۲- مدل های رشد، اندازه و جمعیتی شهر.....
۸۶	۱-۲-۵-۲- مدل ضریب کشش پذیری.....
۸۷	۲-۲-۵-۲- مدل ترکیبی.....
۸۸	۳-۲-۵-۲- مدل اشتغال پایه لائوری.....
۹۰	۴-۲-۵-۲- مدل رتبه - اندازه.....
۹۱	۶-۲- یافته های فصل.....

۹۲	فصل سوم: شناخت ویژگی های جغرافیایی شهرستان فسا و زاهدشهر.....
۹۳	۳- کلیات.....
۹۳	۱-۳- شناخت ویژگی های جغرافیایی شهر زاهدشهر.....
۹۳	۲-۱-۳- موقعیت جغرافیایی شهرستان فسا و جایگاه شهر زاهدشهر در آن.....
۹۵	۳-۱-۳- موقعیت جغرافیایی شهر زاهدشهر.....
۹۷	۲-۳- شناخت تاریخی زاهدشهر.....
۹۷	۳-۳- ویژگی های اکولوژیکی شهر زاهدشهر.....

۹۷	۱-۳-۳- توپوگرافی و عوارض طبیعی
۹۹	۲-۳-۳- اقلیم منطقه
۱۰۰	۳-۳-۳- بررسی خصوصیات تکتونیکی زمین (زلزله)
۱۰۰	۴-۳-۳- منابع آب
۱۰۱	۵-۳-۳- نوع خاک و قابلیت ارضی
۱۰۲	۶-۳-۳- وضعیت معادن
۱۰۲	۴-۳- ویژگی های جمعیتی و اجتماعی محدوده مورد مطالعه
۱۰۲	۱-۴-۳- بررسی روند جمعیت طی دوره های مختلف آماری
۱۰۴	۱-۱-۴-۳- جمعیت شهر زاهدشهر
۱۰۵	۲-۱-۴-۳- ساختار جنسی
۱۰۵	۳-۱-۴-۳- وضعیت سواد
۱۰۶	۴-۱-۴-۳- حرکات و جابه جایی جمعیت (مهاجرت)
۱۰۷	۵-۳- اوضاع اقتصادی منطقه و نقش شهر زاهدشهر در آن
۱۰۸	۱-۵-۳- شاخص های اقتصادی بخش شیبکوه
۱۰۸	۲-۵-۳- شاخص های اقتصادی شهر و تاثیر آن بر اقتصاد منطقه
۱۰۹	۳-۵-۳- بررسی وضعیت اقتصادی بخش شیبکوه به تفکیک بخش های اقتصادی
۱۱۰	۱-۳-۵-۳- توزیع شاغلان در بخش های عمده فعالیت در شهر زاهدشهر
۱۱۱	۳-۳- شناخت ویژگی های حوزه نفوذ شهر زاهدشهر
۱۱۱	۱-۳-۳- بررسی تحولات جمعیتی روستاهای حوزه نفوذ مستقیم زاهدشهر
۱۱۲	۲-۳-۳- مشخصات اقتصادی- اجتماعی حوزه نفوذ
۱۱۵	۱-۲-۳-۳- بررسی منابع عمده معیشت روستاهای حوزه نفوذ براساس اطلاعات محلی
۱۱۷	۴-۳- راه های ارتباطی بین شهر و آبادی های منطقه و تاثیر آن در توسعه روستاها
۱۱۹	۵-۳- استعدادها و امکانات بالقوه منطقه مورد مطالعه
۱۱۹	۶-۳- موانع عمده در راه توسعه منطقه

فصل چهارم: بررسی و تحلیل نقش های اقتصادی و جمعیتی زاهدشهر در توسعه نواحی روستایی

۱۲۱	بخش شیبکوه
۱۲۲	مقدمه
۱۲۳	۱-۴- تجزیه و تحلیل در سطح کلان
۱۲۳	۱-۱-۴- تحلیل نقش زاهدشهر در سلسله مراتب شهری استان و منطقه
۱۲۶	۲-۱-۴- تحلیل های اقتصادی (مدل های مبتنی بر داده های فعالیت و درآمد)
۱۲۶	۱-۲-۱-۴- تحلیل نقش کارکردی زاهدشهر به روش بوژوگاریه و زرژشاپو
۱۳۰	۲-۲-۱-۴- تحلیل نقش کارکردی زاهدشهر به روش ضریب مکانی یا اقتصاد پایه
۱۳۲	۳-۲-۱-۴- مدل ترسیمی طولی - عرضی ایزارد
۱۳۴	۳-۱-۴- تحلیل های جمعیتی (مدل های رشد، اندازه و ساختار فضایی شهر)
۱۳۴	۱-۳-۱-۴- ضریب کشش پذیری
۱۳۶	۲-۳-۱-۴- پیش بینی جمعیت با استفاده از مدل ترکیبی

۱۴۲	مدل اشتغال پایه لائوری
۱۴۴	تحلیل در سطح حوزه نفوذ
۱۴۴	تعیین و بررسی حوزه نفوذ زاهدشهر
۱۴۵	معیارهای لحاظ شده در تعیین محدوده فراگیر
۱۴۷	روش های تعیین حوزه نفوذ نهایی شهر زاهدشهر
۱۴۸	مدل رایلی (جاذبه)
۱۵۱	روش تحلیل جریان ها
۱۵۸	حوزه نفوذ نهایی
۱۶۰	کارکرد های زاهدشهر در ارتباط با روستاهای پیرامونی
۱۶۰	بررسی نقش زاهدشهر در حرکات جمعیتی شهر و روستاهای حوزه نفوذ
۱۶۴	بررسی نقش زاهدشهر در توزیع کارکردهای اقتصادی در سطح شهر و روستاهای حوزه نفوذ
۱۶۴-۲-۴-۴	بررسی سطح رضایتمندی ساکنین حوزه نفوذ از ارائه خدمات مربوط به بخش کشاورزی توسط زاهدشهر
۱۶۶	بررسی سطح رضایتمندی ساکنین حوزه نفوذ از ارائه خدمات (اداری، آموزشی، بهداشتی و غیره) توسط زاهدشهر
۱۷۳	
۱۷۷	فصل پنجم: بررسی فرضیات و نتیجه گیری
۱۷۸	۱-۵- جمع بندی و نتیجه گیری
۱۷۹	۲-۵- آزمون فرضیات
۱۷۹	۱-۲-۵- فرضیه اول
۱۸۰	۲-۲-۵- فرضیه دوم
۱۸۳	۳-۵- راهکارها و پیشنهادات
۱۸۶	فهرست منابع
۱۹۴	پیوست

فهرست جداول

صفحه	عنوان جدول
۳۸	جدول ۱-۲. خلاصه اطلاعات مراحل مختلف الگوی نظری UFRD
۴۱	جدول ۲-۲. جایگاه شهرهای کوچک در نظریه های سازمان یابی و توسعه سکونتگاهی
۴۷	جدول ۳-۲. ویژگی های شهرهای کوچک نوپا در ایران
۷۷	جدول ۴-۲. تجربیات کشورها در مورد تقویت شهرهای کوچک ومیانی
۸۱	جدول ۵-۲. برآورد جمعیت در طرح جامع شهرستان فسا
۸۱	جدول ۶-۲. سطح بندی پیشنهادی مراکز شهری در طرح جامع شهرستان فسا
۸۲	جدول ۷-۲. سطح بندی خدمات سکونتگاهی در ناحیه شهرستان فسا
۹۵	جدول ۱-۳. تقسیمات کشوری شهرستان فسا در سال ۱۳۸۶
۹۹	جدول ۲-۳. میزان بارندگی، رطوبت نسبی و سرعت باد براساس آمار ایستگاه هواشناسی فسا سال ۱۳۸۶
۱۰۱	جدول ۳-۳. حجم آبهای زیر زمینی و سطحی زاهدشهر (متر مکعب)
۱۰۳	جدول ۴-۳. میزان جمعیت بخش شیبکوه در سرشماری های ۶۵، ۷۵ و ۸۵
۱۰۵	جدول ۵-۳. روند جمعیتی زاهدشهر طی سال های ۸۵-۱۳۶۵
۱۰۶	جدول ۶-۳. وضعیت سواد در بخش شیبکوه به تفکیک جمعیت شهری و روستایی سال ۱۳۸۵
۱۰۶	جدول ۷-۳. روند افزایش جمعیت، مولید و مرگ و میر زاهدشهر بر اساس اطلاعات موجود
۱۰۷	جدول ۸-۳. برآورد میزان مهاجرت در شهر زاهدشهر طی سال های ۸۷-۱۳۷۹
۱۰۸	جدول ۹-۳. شاخص های اشتغال مربوط به جمعیت دهستانهای بخش شیبکوه و زاهدشهرسال ۱۳۸۵
۱۰۹	جدول ۱۰-۳. جمعیت فعال، شاغل و بار تکفل در شهر زاهدشهر سالهای ۱۳۷۵ و ۸۵
۱۱۰	جدول ۱۱-۳. نوع فعالیت و اشتغال در زاهدشهر در بخش های مختلف اقتصادی در سالهای مختلف
۱۱۲	جدول ۱۲-۳. مقایسه داده های جمعیتی روستاهای واقع در حوزه نفوذ زاهدشهر ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵
۱۱۴	جدول ۱۳-۳. جمعیت فعال، شاغل و بار تکفل در بخش شیبکوه سال ۱۳۷۵ و ۸۵
۱۱۵	جدول ۱۴-۳. بهره برداران هریک از انواع فعالیت های اصلی بخش شیبکوه
۱۱۷	جدول ۱۵-۳. طول و سهم هر دسته از راهها در منطقه فراگیر (بخش شیبکوه)
۱۲۹	جدول ۱۰-۴. نوع فعالیت و اشتغال در زاهدشهر در بخش های مختلف اقتصادی در سال های ۸۵-۷۵
۱۳۰	جدول ۲-۴. تعیین بخش اقتصادی پایه زاهدشهر به روش ضریب مکانی ۱۳۷۵ و ۸۵
۱۳۲	جدول ۳-۴. مقایسه تغییرات کمی بخش های اقتصادی استان فارس و شهر زاهدشهر(۸۵-۱۳۷۵)
۱۳۵	جدول ۴-۴. ضریب کشش پذیری استان، شهرهای فارس شهرهای کوچک و شهر زاهدشهر
۱۳۸	جدول ۵-۴. توزیع جمعیت در سال ۷۵ و برآورد توزیع جمعیت در گروه های سنی سال ۱۳۸۰
۱۳۹	جدول ۶-۴. برآورد توزیع جمعیت در گروه های سنی سال ۱۳۸۵
۱۴۰	جدول ۷-۴. میزان مهاجر فرستی و مهاجر پذیری شهر زاهدشهر به تفکیک سن و جنس
۱۴۲	جدول ۸-۴. برآورد توزیع جمعیت در گروه های سنی در سال ۱۳۹۵
۱۵۲	جدول ۹-۴. سهم تامین خدمات سطح (۱) روستاهای حوزه نفوذ از شهر کوچک زاهدشهر

- جدول ۴-۱۰. سهم تامین خدمات سطح (۲) و (۳) جمعیت استفاده کننده به تفکیک روستاهای حوزه نفوذ از زاهدشهر..... ۱۵۲
- جدول ۴-۱۱. بخشی از پرسشنامه تحلیل جریان‌های خدماتی..... ۱۵۳
- جدول ۴-۱۲. مقصد مهاجران از روستاهای بخش شیپکوه..... ۱۶۱
- جدول ۴-۱۳. مهاجران وارد شده به زاهدشهر برحسب جنس و آخرین محل اقامت قبلی (۱۳۶۵-۱۳۷۵)..... ۱۶۴
- جدول ۴-۱۴. مهاجران وارد شده به زاهدشهر طی ۱۰ سال گذشته برحسب جنس (۸۵-۱۳۷۵)..... ۱۶۴
- جدول ۴-۱۵. محل فروش محصولات تولیدی (زراعی، دامی) خانوارهای نمونه در بخش شیپکوه..... ۱۶۵
- جدول ۴-۱۶. میزان رضایتمندی خانوارهای نمونه بخش شیپکوه از خدمات مربوط به فعالیتهای کشاورزی زاهدشهر..... ۱۶۷
- جدول ۴-۱۷. وضعیت خدمات موجود در سکونتگاه‌های حوزه نفوذ..... ۱۶۹
- جدول ۴-۱۸. تامین خدمات هفتگی و ماهانه خانوارهای نمونه در بخش شیپکوه..... ۱۷۱
- جدول ۴-۱۹. میزان رضایتمندی خانوارهای نمونه در بخش شیپکوه..... ۱۷۳

فهرست نمودارها

عنوان نمودار	صفحه
نمودار ۱-۲. مدل پراکندگی کریستالر در مورد مکان های مرکزی	۲۴
نمودار ۲-۲. کارکرد شهرهای کوچک در توسعه روستایی و پیوند بین آنها	۶۱
نمودار ۳-۲. موقعیت بخش های اقتصادی در مدل طولی- عرضی ایزارد	۸۷
نمودار ۱-۳. جمعیت شهری و روستایی بخش شیپکوه در سرشماری های ۶۵، ۷۵ و ۱۳۸۵	۱۰۴
نمودار ۲-۳. تعداد شاغلین در بخش های مختلف اقتصادی در بخش شیپکوه سال ۱۳۸۵	۱۱۰
نمودار ۳-۳. درصد تعداد شاغلین زاهدشهر در بخش های مختلف اقتصادی در سال ۱۳۸۵	۱۱۱
نمودار ۴-۳. تغییرات جمعیت سکونتگاه های حوزه نفوذ در سال های ۷۵ و ۸۵	۱۱۲
نمودار ۱-۴. رتبه و اندازه شهرهای استان فارس ۱۳۷۵	۱۲۴
نمودار ۲-۴. رتبه و اندازه شهرهای استان فارس ۱۳۸۵	۱۲۵
نمودار ۳-۴. تعیین نقش غالب اقتصادی استان فارس به روش بوژه گارنیه	۱۲۷
نمودار ۴-۴. تعیین نقش غالب اقتصادی شهرستان فسا به روش بوژه گارنیه	۱۲۸
نمودار ۵-۴. تعیین نقش غالب اقتصادی زاهدشهر به روش بوژه گارنیه	۱۲۹
نمودار ۶-۴. ضریب مکانی شهر زاهدشهر نسبت به سطوح بالاتر سال ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵	۱۳۱
نمودار ۷-۴. موقعیت بخش های اقتصادی شهر زاهدشهر براساس مدل ایزارد	۱۳۳
نمودار ۸-۴. تغییرات کشش پذیری زاهدشهر و شهرهای کوچک استان فارس	۱۳۵
نمودار ۹-۴. مقصد مهاجران از روستاهای دهستان فدشکویه	۱۶۲
نمودار ۱۰-۴. مقصد مهاجران از روستاهای دهستان میانه	۱۶۲
نمودار ۱۱-۴. مقصد مهاجران از روستاهای بخش شیپکوه	۱۶۳
نمودار ۱۲-۴. محل فروش محصولات تولیدی (زراعی، دامی) خانوارهای نمونه در بخش شیپکوه	۱۶۶
نمودار ۱۳-۴. میزان رضایتمندی خانوارهای نمونه بخش شیپکوه از خدمات مربوط به فعالیتهای کشاورزی زاهدشهر	۱۶۸
نمودار ۱۴-۴. تامین خدمات هفتگی خانوارهای نمونه در بخش شیپکوه	۱۷۱
نمودار ۱۵-۴. تامین خدمات ماهانه خانوارهای نمونه در بخش شیپکوه	۱۷۲
نمودار ۱۶-۴. میزان رضایتمندی خانوارهای نمونه در بخش شیپکوه از پوشاک و مواد غذایی زاهدشهر	۱۷۴
نمودار ۱۷-۴. میزان رضایتمندی خانوارهای نمونه در بخش شیپکوه از خدمات آموزشی زاهدشهر	۱۷۴
نمودار ۱۸-۴. میزان رضایتمندی خانوارهای نمونه در بخش شیپکوه از خدمات بهداشتی درمانی زاهدشهر	۱۷۵
نمودار ۱۹-۴. میزان رضایتمندی خانوارهای نمونه در بخش شیپکوه از خدمات اداری زاهدشهر	۱۷۵

فهرست نقشه ها

صفحه	عنوان نقشه
۹۴	نقشه ۳-۱. تقسیمات سیاسی استان فارس.....
۹۶	نقشه ۳-۲. موقعیت زاهدشهر در تقسیمات سیاسی.....
۹۸	نقشه ۳-۳. وضعیت توپوگرافی منطقه مورد مطالعه.....
۱۱۸	نقشه ۳-۴. شبکه ارتباطی محدود مورد مطالعه.....
۱۴۶	نقشه ۴-۱. محدوده فراگیر تعیین شده.....
۱۵۰	نقشه ۴-۲. حوزه نفوذ شهر زاهدشهر از مدل رایلی.....
۱۵۴	نقشه ۴-۳. جریان ها در سطح ۱ خدمات.....
۱۵۵	نقشه ۴-۴. جریان ها در سطح ۲ خدمات.....
۱۵۶	نقشه ۴-۵. جریان ها در سطح ۳ خدمات.....
۱۵۷	نقشه ۴-۶. تعیین حوزه نفوذ براساس مدل تحلیل جریان ها.....
۱۵۹	نقشه ۴-۷. حوزه نفوذ نهایی تعیین شده.....
۱۷۰	نقشه ۴-۸. پخشایش و سطح خدمات موجود در سکونتگاه های محدوده.....

فصل اول

کلیات تحقیق

از گذشته تا به امروز، در تمامی تمدن‌ها یا کشورها، شهرنشینی بارزترین نحوه ی تکامل جوامع انسانی به شمار می رود. با ظهور انقلاب صنعتی و با گسترش شتابان شهرها، مخصوصاً متروپول‌ها، جوامع انسانی ساکن در آنها، با مشکلات عدیده ای روبه رو شده اند. یکی از بارزترین این مشکلات، تمرکزگرایی شدید در یک یا چند شهر و گسیختگی نظام سلسله مراتبی شهری در اکثر کشورها می باشد (Hahs and mcdonnell, 2005: 51).

بر اساس تحقیقی که در سال ۱۹۷۶ صورت گرفته و در سال ۱۹۷۷ توسط سازمان ملل متحد منتشر شده، ۷۱ کشور از ۱۱۴ کشور در حال توسعه بر این عقیده بوده اند که توزیع فضایی جمعیت آن‌ها غیر قابل قبول بوده و از این رو اصلاحات اساسی برای ایجاد تغییرات قابل توجه در توزیع فضایی و جابه جایی داخلی جمعیت پرداخته اند. ۲۴ کشور یا ۲۰ درصد کشورها بر این عقیده بوده اند که نحوه ی توزیع جمعیت در کشورشان تا حدی غیرقابل قبول بوده و در خور مداخله و سیاستگذاری است (Avijta, 1999: 54).

در ایران، شبکه شهری عملکرد سلسله مراتبی نداشته و شمار کانون‌های زیستی، توزیع فضایی و حجم جمعیتی آن‌ها از یک نظام کارکردی سلسله مراتبی تبعیت نمی کند و شبکه ی شهری هم چنان در جهت تمرکززدایی در حال تحول است (نظریان، ۱۳۷۲: ۸۲). با توجه به شلوغی بیش از حد شهرهای بزرگ و مشکلات ناشی از آن و هزینه ی گزاف احداث شهرهای جدید در ایران و عدم موفقیت کامل آن‌ها (سرایب و اسکندری ثانی، ۱۳۸۶: ۱۶۶) و همچنین تقویت شهرهای اقماری که خود در دراز مدت منجر به تمرکززدایی و فشار بیشتر بر مادرشهر می شود، یکی از بهترین ایده‌ها، جهت تمرکززدایی و توسعه ی همه مناطق کشور و تقویت یک شبکه ی شهری منظم، ایجاد شهرهای کوچک می باشد (ایزدی، ۱۳۸۰: ۱۴۷). زیرا شهرهای کوچک روستایی با ایجاد فرصت‌های شغلی غیر زراعی و ارائه خدمات مورد نیاز، در کاهش مهاجرت روستاییان به شهرهای بزرگتر، نقش موثری ایفا نموده و زمینه توزیع متعادل جمعیت، امکانات و سرمایه را فراهم می آورند (رکن الدین افتخاری و ایزدی، ۱۳۸۱: ۵۳)، چنین رویکردی امروزه در قالب راهبرد کارکردهای شهری در توسعه روستایی (UFRD) مطرح می شود که ایجاد شهرهای کوچک را در پیوند کارکردی با حوزه های روستایی محور قرار می دهد (صرافی، ۱۳۷۹: ۱۳۰).

در صورت توجه به شهرهای کوچک مشکلات کمبود مسکن، بیکاری، ترافیک و غیره در شهرهای بزرگ که بیشتر به دلیل عدم توجه به عملکرد چنین شهرهایی است تا حدودی تعدیل خواهد شد (جوکار، ۱۳۸۶: ۳).

شهر زاهدشهر به عنوان شهر کوچک در استان فارس با سابقه ۲۰ ساله در شهرنشینی و ویژگی های طبیعی، انسانی، اقتصادی و اجتماعی می باشد که از محرومیت و توسعه نیافتگی نسبی برخوردار است. با گذشت ۱۷ سال از تبدیل شدن این شهر به مرکز بخش شیبکوه، شاهد گسترش امکانات، فعالیت های تجاری، حمل و نقل و خدمات در شهر می باشیم که امروزه در حالت گذار و همزیستی بخش های سنتی به نوین بوده، ولی تحرک نسبتاً پایین در اقتصاد روستایی و کل منطقه و کم توجهی به قابلیت های درونی بخش، تا حدود زیادی امکان تغییر و تحول مثبت را از حوزه روستایی زاهدشهر، گرفته است.

شناخت قابلیت ها شهر و منطقه (کشاورزی، دامداری، گردشگری و غیره) و ارائه برنامه های مدون جهت استفاده درست از آن ها می تواند وضعیت کنونی منطقه را بهبود بخشد.

در این تحقیق سعی شده تا با بررسی مسائل و مشکلات موجود در بخش شیبکوه و با پی جویی راهکارهای چگونگی تقویت نقش زاهدشهر، راهبردهایی به منظور توزیع متناسب امکانات و خدمات به حوزه روستایی آن و در نتیجه تثبیت جمعیت و توسعه اقتصادی _ اجتماعی منطقه ارائه گردد.

۲-۱- طرح و بیان مسئله

شهرهای سراسر جهان چه در دنیای توسعه یافته و چه در کشورهای در حال توسعه در قرن حاضر، تنش های تازه ای را پیش رو دارند. تا سال ۱۸۰۰ میلادی جمعیت شهرنشین جهان تنها ۳ درصد جمعیت جهان را تشکیل می داد (سهامی، ۱۳۷۳: ۲۱۵). به دنبال انقلاب صنعتی در قرن هیجدهم و رشد سریع تولیدات و چرخش اساسی در اقتصاد شهری، افزایش چشمگیر درآمدهای شهری و افزایش ناگهانی مهاجرت از روستا به شهر، رشد جمعیت شهری شتاب گرفته و باعث رشد سریع شهرنشینی گردید (توفیقیان، ۱۳۶۹: ۳۵۱) و مشکلاتی را در پی داشت، که یکی از بارزترین این مشکلات، تمرکززدایی شدید در یک یا چند شهر و گسیختگی نظام سلسله مراتبی شهری در اکثر کشورها می باشد (سرایی و اسکندری ثانی، ۱۳۸۶: ۱۶۶-۱۶۵). طی نیم قرن اخیر یکی از اثرات فرایند شهرگرایی شتابان بر ساختار فضایی و جمعیتی کشور، رشد فزاینده ی تعداد شهرها، از طریق تبدیل مراکز روستایی به شهرهای کوچک می باشد (ضیاء توانا و امیر انتخابی، ۱۳۸۶: ۱۰۷).

در ایران از اوایل قرن حاضر (هجری شمسی) با اشاعه نظام شبه سرمایه داری، تحولات سیاسی، اجتماعی- اقتصادی و کالبدی- فضایی متناسب با آن روی داد. نقاط شهری کشور رو به افزایش گذاشته و به تدریج نقاط شهری جدید در اطراف تنها مرکز شهرستان و نقاط شهری قبلی ظاهر شد. تمرکزگرایی اقتصادی و سیاسی در دوره پهلوی اول و دوم، با دراختیار داشتن درآمدهای کلان ناشی از نفت و اعمال برنامه های شبه مدرنیزاسیون و تمرکز برگسترش شهری، در مرحله نخست موجب گسترش سریع شهرهای بزرگ و در مرحله بعد گسترش کلیه نقاط شهری در کشور گردید. نظام ارتباط شهر و حوزه نفوذ آن که در آغاز دوره پهلوی رو به کاستن نهاده بود در اواخر این دوره دچار گسیختگی نسبی شد و در این روند بعد از انقلاب اسلامی ادامه یافت و در مراحل حتی تشدید شد.

در این فرآیند نقش شهرهای ناحیه ای از نظر عملکردها و روابط متقابل با حوزه پیرامونی آنها به تدریج از هم گسیخته و شکاف بین متروپل ها و شهرهای متوسط و کوچک در کشور ظاهر شد. بازتاب این تحولات ابتدا در قطب های اصلی جمعیت و فعالیت و بعداً در شکل توسعه نیافتگی منطقه ای و ناپایداری توسعه محلی در بسیاری از استان ها ی کشور، نظام سکونت، کار و به طور کلی شبکه سکونتگاههای شهری ظاهر و آن را با مشکلات عدیده ای مواجه ساخت؛ که بیکاری، مهاجرت بی رویه، کمبود مسکن و فقر خدمات پایه ای در روستا و شهرهای کوچک نمونه بارز آن است (جوکار، ۱۳۸۶: ۲).

اگر هدف از توسعه کشور، توسعه مناطق خارج از شهرهای بزرگ باشد بطوری که علاوه بر شهرها، تمام نواحی روستایی را در برگیرد، یکی از مهم ترین تلاش ها، عطف توجهات به شهرهای کوچک (شهرهای ما بین ۲۵ تا ۵۰ هزار نفر) و به نوعی تعیین و ارزیابی نقش آنها در توسعه منطقه ای است (سرایبی و اسکندری ثانی، ۱۳۸۶:۱۶۶)

تا کنون برنامه ریزی های توسعه عمدتاً متوجه شهر های بزرگ و میانی بوده است و به شهرهای کوچک کمتر توجه شده است. به همین دلیل شهرهای کوچک پس از جذب جمعیت و تنوع کارکردها دچار همان مشکلاتی خواهند شد که شهرهای بزرگ تقریباً با آن مواجه بوده اند. این معضلات در ابعاد گوناگون اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی و غیره قابل مشاهده است.

بررسی و تلاش در رفع یا کاهش این مسائل و معضلات، راهکارهای ریشه ای و بنیادی را طلب می کند که با توجه به جایگاه و تاثیر سلسله مراتبی شهرهای کوچک در شبکه شهری منطقه ای می تواند موجب توزیع منطقی جمعیت و جلوگیری از تمرکز آن گردد. همچنین در عرصه کارکردها و زمینه های مختلف اقتصادی، اجتماعی به حوزه های محلی و به تبع آن کاهش مهاجرت ها یا تغییر جهت آنها از نواحی و کانون های شهری بزرگتر به کانون های کوچکتر، راهبرد شهرهای کوچک می تواند یک محور اصلی در این زمینه مطرح و مورد بررسی واقع گردد. بنابراین با توجه به افزایش شهرهای کوچک و گسترش آن ها، منطقی است که یک برنامه ریزی توسعه همه جانبه و متناسب با آن شهرها برای آنها پیش بینی شود. برنامه ای که به همه ابعاد زیست محیطی، کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و غیره شهر توجه داشته باشد. شهرهای کوچک امروزی پایه گذار شهرهای بزرگ آینده خواهند بود که با پذیرش کارکردهای جدید و توسعه کارکردهای فعلی و گسترش فیزیکی در صورت عدم برنامه ریزی متناسب، به شهرهای بزرگتر با مشکلات و محدودیت های گوناگون تبدیل می شوند (نادری، ۱۳۸۷: ۳). توجه به نقش و جایگاه این شهرها نیازمند اعمال تصمیم گیری و برنامه ریزی محلی از پایین به بالا است که می تواند در توسعه و تعادل ناحیه ای نقش داشته باشد. به دلیل موقعیت قرارگیری شهرهای کوچک در سلسله مراتب شهری به عنوان حلقه های ارتباطی بین حوزه های روستایی و شهرهای بزرگ و متوسط، توازن و تعادل اقتصادی- اجتماعی را در مقیاس منطقه ای و ملی تقویت می کند (جوکار، ۱۳۸۶: ۳).

با تقویت شهرهای کوچک دسترسی به امکانات شغلی، تعلیم و تربیت و خدمات گوناگون در حوزه نفوذ موجب تحرک و توسعه اقتصادی و اجتماعی در ناحیه می شود. تحرک اقتصادی ایجاد شده در شهرهای کوچک (در صورت تامین نیازهای شهرهای کوچک)، با پذیرش بخشی از مهاجران روستایی در این قبیل شهرها، عامل